

ბიძინა მურვანიძე,* დავით მინდორაშვილი*

*საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
ოთარ ლორთქიფანიძის სახელობის არქეოლოგიური კვლევების ინსტიტუტი
რუსთაველის 3, 0105, თბილისი, საქართველო
ელფოსტა: murvanidzebidzo@yahoo.com.
datomindorashvili@yahoo.com

ჯოხთანისხევის ნასოფლარი

ჯოხთანისხევის ნასოფლარი მდებარეობს თბილისის მუნიციპალიტეტის სოფელ გლდანის ჩრდილო-დასავლეთით, ჯოხთანისხევის ორივე ნაპირზე, ბაქო-სუფსის მილსადენის 150-ე კილომეტრ-ნიშნულზე (კოორდინატები: E 8485392.150, N 4633191.792; E 8485428.005, N 4633174.061; E 8485356.689, N 4633120.083; E 8485392.538, N 4633102.354) (ტაბ. I, II). ნასოფლარის ტერიტორიის არქეოლოგიური გათხრა დაკავშირებული იყო ძველი მილსადენის ახლით შეცვლის პროექტთან (WREP SRP). საველე სამუშაოები განახორციელა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოთარ ლორთქიფანიძის სახელობის არქეოლოგიური კვლევების ინსტიტუტის ექსპედიციამ (ხელმძღ. ბ. მურვანიძე) 2017 წლის 7 სექტემბრიდან 2018 წლის 14 თებერვლის ჩათვლით. შესწავლილ იქნა 1268 მ² ფართობი. არქეოლოგიური ობიექტი გამოვლინდა და დაკონსერვდა 700 მ² ფართობზე.

სოფ. გლდანი და მისი მიდამოები მდიდარია არქეოლოგიური ძეგლებით. ამ ტერიტორიაზე მიკვლეულია არაერთი ობიექტი, რომელთა ქრონოლოგიური დათარიღება საკმაოდ ფართოა — ბრინჯაოს ხანიდან გვიანდელი შუა საუკუნეების ჩათვლით. რამდენიმე მათგანი გათხრებითაცაა შესწავლილი. ირკვევა, რომ გლდანის მიდამოები დიდი ხნის განმავლობაში საკმაოდ მჭიდროდ ყოფილა დასახლებული [გამყრელიძე გ., მინდორაშვილი დ., ბრაგვაძე ზ., კვაჭაძე მ. 2013: 146-149].

ჯოხთანისხევის ნასოფლარი 1998 წელს აღმოჩნდა. ბაქო-სუფსის მილსადენის მარშრუტის დაზვერვისას აღნიშნულ ტერიტორიაზე გამოვლინდა: ქვევრი, თიხის ჭურჭლისა და წყალსადენის მილის ნატეხები, ქვით ნაგები კედლის ფრაგმენტები და სხვა მასალა, რაც ამ მიდამოებში განვითარებული შუა საუკუნეების დასახლარის არსებობაზე მიუთითებდა [სიხარულიძე ა. 1999: 5-8]. 2017 წლის აგვისტოში მილსადენის მშენებლობისას ამ ტერიტორიაზე აღმოჩნდა ნაგებობათა ქვის კედლები და თიხის ნაწარმი, რის გამოც კომპანიამ შეაჩერა მუშაობა და დაიგეგმა არქეოლოგიური ობიექტის საველე კვლევა-ძიება.

ნასოფლარი ჯოხთანისხევის ორივე ნაპირზე ყოფილა გაშენებული.

ხევის მარცხენა ნაპირზე, დასახლების მოპირდაპირედ, დგას ღვთისმშობლის სახელობის განახლებული ეკლესია. აქვეა მეორე ძველი ეკლესიის ნანგრევებიც.

შესწავლილი ტერიტორიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში გაკეთებულ ჭრილში გეოლოგიური სიტუაცია შემდეგნაირია: 1. ჰუმუსოვანი ზედაპირი (ზდ – 644,20 მ); 2. ქვიშაქვის ნაშალი ფენა (ზდ – 643,00 მ); 3. ყვითელი ფერის ქვიშაქვისა და მოყავისფრო თიხნარი ნიადაგის თხელი ფენა (ზდ – 640,65 მ); 4. ყვითელი ფერის დედაქანი კირქვის მოთეთრო ჩანართებით (ზდ – 639,20 მ).

განვითარებული შუა საუკუნეების უფრო მძლავრი დასახლება ჩანს ხევის მარჯვენა ნაპირზე, სადაც არქეოლოგიური გათხრები ჩატარდა. გათხრებისას გამოვლენილია ქვით ნაშენი, ნახევრად მინური საცხოვრებელი და სამეურნეო დანიშნულების 25 ნაგებობა (ტაბ. I-V); 56 სამეურნეო ორმო და ნაქვევრალი; 22 სრულად ან ნაწილობრივ შემორჩენილი თონე; შვიდი კერა; ნახშირის შესანახი ექვსი ორმო; ერთი უინვენტარო სამარხი.

ნაგებობებში დიდი რაოდენობით გამოვლინდა ცილინდრული და ძირისკენ გაფართოებული თონეები (დიამეტრი – 0,45-0,60 მ, სიღრმე – 0,40-0,70 მ, კედლის სისქე — 3-5 სმ). მათი უმრავლესობა დეფორმირებულია (ტაბ. IV-V). ტემპერატურის დიდხანს შესანარჩუნებლად თონის გვერდებში ნაცარი, ძველი თონის ან თიხის ჭურჭლის ნატეხებია ჩაყოლებული. ზოგჯერ დაზიანებულ თონეზე ახალი თონეა გამართული. სათავსის ან კედლის განახლების გამო ზოგიერთი თონე ახალაგებული კედლის ქვეშ მოქცეულა. ერთგან თონეზე კერა გაუმართავთ. თონის ძირი ხშირად რიყის ქვებზეა დაყრდნობილი. ერთი თონე სამეურნეო ორმოში იყო ჩადგმული. თონის შიდა პირები, უმეტესად, სადაა. ზოგიერთს შიგნიდან ამკობს სხვადასხვა სახის ამოღარული ორნამენტი. თონეებს ქვედა ნაწილში აქვთ სამკუთხედისებური ან თალისებური საჰაერო ხვრელები – სასულეები (ტაბ. V-2). საჰაეროებად ზოგჯერ წყალსადენის მილებია გამოყენებული.

კერები გამართულია ნაგებობის ცენტრალურ ნაწილში და მიმართულია გასასვლელისკენ. კერები შემოზღუდულია საშუალო ზომის ქვებით და აქვთ ზურგის მოზრდილი ქვა (ტაბ. IV-1; V-2). ზოგჯერ კერა გაუქმებულ თონეზე გაუმართავთ. №13 ნაგებობაში კერა კლდოვან იატაკზე ბრტყელი კრამიტით იყო მოწყობილი.

სამეურნეო ორმოები და ნაქვევრალები გამართული იყო როგორც ნაგებობის შიგნით, ისე მის გარეთ. ორმოებს ჰქონდა ცილინდრული ან ძირისკენ გაფართოებული მოყვანილობა. ორმოები, ძირითადად, შევსებული იყო ნახშირ-ნაცარნარევი მასითა და კერამიკის მცირე რაოდენობის ნატეხებით. №13 ნაგებობის ორმოში აღმოჩნდა ორი მოჭიქული ვაზა. ერთზე გამოსახულია ძაღლებით კურდღელზე ნადირობის სცენა. №20 ნაგებობის ჩრდილოეთი კედლის ქვეშ მოქცეულ ორმოში გამოვლინდა რუსუდანის (1223-1245) სპილენძის მონეტა. საინტერესოა, რომ სამეურნეო ნაგებობებიდან ქვევრები გატანილია და, შესაბამისად, მათში მხოლოდ ნაქვევრალი ორმოებია დარჩენილი. თუმცა, ერთ-ერთ ნაგებობაში მაინც აღმოჩნდა დიდი ქვევრი (ტაბ. IV-3). შენობა შევსებული იყო კლდიდან დაცურებული დიდი ლოდებით, რის გამოც აქედან ქვევრი ვერ გაუტანიათ.

ნასოფლარის ერთ მონაკვეთში გაიწმინდა ხუთი მცირე ზომის წრიული სტრუქტურა, რომლებიც, სავარაუდოდ, ნახშირის შესანახი ორმოები იყო. ასეთივე ორმო, ოღონდ ოთხკუთხედი, გამოვლინდა №7 სამეურნეო სათავსის გვერდით. იგი ნახშირით იყო სავსე.

შესწავლილ შენობათაგან საცხოვრებელია თერთმეტი ნაგებობა (№№2, 3, 5, 11, 12, 13, 14, 17, 20, 21, 23). მათში აღმოჩნდა კერები, თონეები, მოლესილი იატაკის ფრაგმენტები. სამეურნეო დანიშნულებისაა ექვსი ნაგებობა (№№ 6, 7, 8, 9, 10, 15). მათში გამოვლინდა ქვევრი ან ნაქვევრალეები, სამეურნეო ორმოები. რვა ნაგებობა ფრაგმენტულად იყო შემორჩენილი და მათი ფუნქციის ბოლომდე განსაზღვრა ვერ მოხერხდა (№№1, 4, 16, 18, 19, 22, 24, 25) (ტაბ. I-II).

ნასოფლარზე კარგად ჩანს ნაგებობების დაზიანებებისა და მათი შემდგომი განახლების კვალი. ძირითადად, განახლებულია დაზიანებული კედლები. განახლებების შემდეგ ზოგჯერ ნაგებობათა (№№12, 20) სიმეტრიულობა დაკარგულია. ზოგიერთი ნაგებობის (№№18, 19, 21, 22, 24) მხოლოდ ცალკეული კედლებია შემორჩენილი. №17 ნაგებობაში ხანძრის ორი შემთხვევა დადასტურდა. პირველი ხანძრის შემდეგ სათავსი აღუდგენიათ, მაგრამ ნაგებობის ფართობი შეუმცირებიათ — სამხრეთის კედელი 0,90 მ-ით შიგნით შეუნევიათ. განმეორებითი ხანძრის შემდეგ სათავსი აღარ აღუდგენიათ. ასევე არაა აღდგენილი ხანძრის შემდეგ №№2, 11, 12 სათავსები. სხვა ნაგებობებში ხანძრის ძლიერი კვალი არ გამოვლენილა.

საცხოვრებელი თუ სამეურნეო ნაგებობები დამხრობილია დასავლეთიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით. მათგან მხოლოდ სამია დამხრობილი ჩრდილო-აღმოსავლეთ — სამხრეთ-დასავლეთით. შენობების უმეტესობა დასავლეთის მხრიდან კლდეზეა მიდგმული. საერთოდ, კლდის ბუნებრივი ძარღვები აქტიურადაა გამოყენებული მშენებლობაში: კლდის ფლეთილი ქვებით აშენებულია საცხოვრებელი თუ სამეურნეო ნაგებობების კედლები; ჩამოთლილი და გასწორებული კლდე გამოყენებულია კედლებად; კლდეზევა დაშენებული ნაგებობის კედლები; მასზე დაყრდნობილია გადახურვის ბოძები; მოსწორებული კლდე ზოგჯერ სათავსის იატაკის ფუნქციასაც ასრულებდა; კლდის დიდი ლოდები გამოყენებულია დასახლების დასავლეთის მხრიდან შემოზღუდვის საშუალებად — ქვაცვენისა თუ სხვა ბუნებრივი მოვლენებისაგან დასაცავად (რამდენიმე ნაგებობაში დადასტურებულია კლდიდან დაცურებული დიდი ლოდები და ღვარცოფის ფენა).

გათხრილი მონაკვეთის მიხედვით, დასავლეთის ფერდზე ტერასულად განლაგებული ნაგებობები ვრცელდება როგორც ჩრდილო-სამხრეთის, ისე აღმოსავლეთის მიმართულებით. რამდენიმე მონაკვეთში დასავლეთით გავრცელებაც დადასტურდა, მაგრამ ეს მონაკვეთი არ შედიოდა გათხრების ზონაში. როგორც ჩანს, არქეოლოგიურად გამოსაკვლევი ტერიტორიის ნაწილზე XX ს-ის შუა წლებში გაკეთდა სამეურნეო დანიშნულების დიდი ტერასა, რომელიც ადრე იხვნებოდა. ბოლო დროს კი იქ ბაღები გაშენდა. სავარაუდოდ, ტერასული დასახლების აღმოსავლეთი ნაწილის ნაგებობათა უმრავლესობა ამ დროს დაინგრა. თითქმის სრული სიმაღლეა შემორჩენილი ნაგებობების დასავლეთ ნაწილში (2,05 მ), მაშინ,

როცა ყველა შენობის აღმოსავლეთი მხარე ერთ დონეზეა მორღვეული ან სრულად განადგურებული. ტერასულად განლაგებული დასახლების ქვედა და ზედა სათავსების იატაკის დონეებს შორის სხვაობა ცხრა მეტრამდეა (ტაბ. II).

ნაგებობათა კედლები, აშენებულია ჰორიზონტულად დალაგებული ქვის ბრტყელი ნატეხებით, რომლებშიც ჩართულია ვერტიკალურად ჩადგმული დიდი ქვები – ორთოსტატები (ტაბ. IV-3,4). ქვები ერთმანეთთან თიხამინით, ნაცრისა და ნახშირის ნარევით ყოფილა შეკავშირებული. კედლების ძირში ფრაგმენტულად აღმოჩენილი ამ ნარევის ნაშთები კედლების შელესილობაზეც მიუთითებს. კედლებში სიმეტრიულად განლაგებული ხის სვეტები ნაგებობის გადახურვის ძირითადი საყრდენი იყო (ტაბ. IV-1). სვეტები შემორჩენილია ნახშირის ან ანაბეჭდის სახით. სვეტის ფოსოები დედაქანში ან კლდეშია ამოკვეთილი. ზოგჯერ სვეტები ასიმეტრიულადაა განლაგებული, რაც დაზიანებული სახურავის განახლების შედეგია. ირკვევა, რომ ნახევრად მიწური ნაგებობისათვის ამოჭრილ სივრცეში, თავდაპირველად, იდგმებოდა ხის სვეტები, უმეტესად, ოთხკუთხად გათლილი. შემდეგ აშენებდნენ სვეტებზე მჭიდროდ მიბჯენილ ქვის კედლებს. ზოგჯერ ქვის ნაწილი სვეტის პირზე გადადიოდა. გამომდინარე აქედან, კედლის აშენების შემდეგ ქვებს შორის ხის სვეტის ჩასმა შეუძლებელი იქნებოდა. ნაგებობის გადახურვის კონსტრუქცია, უმთავრესად, ხის სვეტებს ეყრდნობოდა. ნაგებობათა გადახურვის კონსტრუქციის დეტალები არ შემორჩენილა, გარდა №2 სათავსისა, რომელსაც ქვემოთ განვიხილავთ. გადახურვა ბანური უნდა ყოფილიყო. უმეტესად, საცხოვრებელი ნაგებობების ინტერიერში დადასტურებულია კერა, თონეები, დედაბოძის ორმო ან მისი საყრდენი ქვა-ბალიში, სამეურნეო და ნაქვევრალი ორმოები.

განათხარ ნაგებობათაგან უფრო დეტალურად აღვწერთ №2 საცხოვრებელ შენობას, რომელიც ყველაზე უკეთ იყო შემორჩენილი. მისი სიგრძეა 9 მ, სიგანე — 6,40 მ. სამხრეთ ნაწილში ის რამდენადმე განიერია და აქ კედლებს შორის მანძილი 7,10 მ-ია. კედლის უდიდესი სიმაღლე ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში 2,05 მ-ია (ტაბ. IV-1). ნაგებობა გაემართათ დასახლების უკიდურეს აღმოსავლეთ ნაწილში, რომლის შემდეგ იწყება დასავლეთი ფერდის ციცაბო დახრა. შენობა საცხოვრებელი დანიშნულების ქვისკედლებიანი ნახევრად მიწურია. აქვს ნაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმა და დამხრობილია ჩრდილო-აღმოსავლეთი — სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით (ტაბ. IV-1). აღმოსავლეთ, დასავლეთ და ჩრდილოეთ მხრიდან ქვის კედლები მიწაზეა მიყრდნობილი. ნაგებობის სამხრეთი კედლის ქვის წყობა არ გამოვლენილა. მის ადგილას გაიწმინდა დიდი ოთხკუთხედად გათლილი, დამწვარი ძელის ნაშთი, რომელიც იდო გრძივი კედლების საყრდენი სვეტების გასწვრივ. თავად ძელის ქვეშ და მის გვერდზე აღმოჩნდა სვეტის ფოსოები. ამ ძელის გასწვრივ უნდა ყოფილიყო ნაგებობა, შემოზღუდული სამხრეთის მხრიდან და შესასვლელიც აქვე ივარაუდება (ტაბ. IV-2; V-1). ამავე მხრიდან ჰქონდა საცხოვრებელ ნაგებობას მცირე ეზო, რომლის კედლის ნაშთები და ხის სვეტის ფოსოები შემორჩენილი (ტაბ. IV-1). ეზოს სამხრეთ-დასავლეთი კუთხის კედელი გადადის სამეურნეო ორმოსა და გაუქმებულ თონეზე. სამეურნეო ორმოე-

ბი აღმოჩნდა ეზოს ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეშიც. ნაგებობას ჰქონდა 3 სმ სისქის მოლესილი იატაკი (ტაბ. V-1,2).

ნაგებობის ქვის კედლები ერთი პრინციპითაა აშენებული. კედლის პირველი, ქვედა, რიგის მოზრდილი ქვიშაქვები ვერტიკალურადაა დალაგებული და 5-10 სმ-ითაა ჩამჯდარი დედაქანში. შემდეგ მათზე ჰორიზონტულად დანყობილია ბრტყელი ქვიშაქვები, რომლებშიც სიმყარისათვის ჩართულია რიყის ქვა. კედლებში მოწყობილია ნიშები. ნაგებობის კედლები აშენებულია სექციებად, რომელთა შორის გადახურვის საყრდენად ოთხკუთხედად გათლილი (25-30 სმ) ხის სვეტებია ჩადგმული (ტაბ. IV-1). ნაგებობის კედლებში ინტერვალებით ასეთი ოთხ-ოთხი სვეტია ჩადგმული. ჩრდილოეთ კედელში, სვეტებს შორის, დაშორება 1,25-1,35 მ-ია, დასავლეთსა და აღმოსავლეთ კედლებში — 2,80-3,20 მ. როგორც ჩანს, ნაგებობის სახურავის სიძიძე, ძირითადად, განაწილებული იყო ხის სვეტებსა და მხოლოდ ნაწილობრივ — ქვის კედელზე. სახურავის საყრდენი სვეტის ფოსოები აღმოჩნდა ნაგებობის ინტერიერში, განსაკუთრებით, მის ცენტრალურ ნაწილში, კერის გარშემო (ტაბ. IV-1). ასიმეტრიულად განლაგებული ასეთი ფოსოები გამოვლინდა ნაგებობის ჩრდილოეთსა და აღმოსავლეთ კედელთან, რაც დაზიანებული სახურავის შესაკეთებელი დამატებითი საყრდენები უნდა იყოს. ნაგებობის ცენტრში გამართული კერის წინ და უკან აღმოჩნდა ხის საყრდენი სვეტის ქვეშ დადებული ბრტყელი ქვა — ბალიში. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნაგებობაში დადასტურებულია ძლიერი ხანძრის კვალი, რამაც შემოგვინახა დამწვარი ძელები (ტაბ. IV-2). მათი უმრავლესობა ერთი ზომისაა — 0,90-1x0,30-0,40 მ. საყურადღებოა ერთი გარემოება: კერის გარშემო ოთხი საყრდენი სვეტისა და ერთი და იმავე ზომის მოკლე ძელების არსებობა სავარაუდოს ხდის, რომ ნაგებობის ცენტრში მოწყობილი იყო გვირგვინი (ერდო). ამაზე მიუთითებს დამწვარი ძელების ცენტრალურ ნაწილში თავმოყრა. ნაწილი მოკლე ძელებისა აღმოჩნდა ნაგებობის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში, რაც დამწვარი გვირგვინის ამ მიმართულებით გადავარდნით უნდა აიხსნას (ტაბ. IV-2). თანაბარი ზომის მოკლე ძელების გარდა, გამოვლინდა უფრო გრძელი ძელები, რომლებიც გადახურვის სხვა ნაწილის დეტალებია. დამწვარ ძელებს შორის აღმოჩნდა ხის დეკორატიული ფრაგმენტები, რომლებიც საყოფაცხოვრებო ავეჯის ნაწილები უნდა იყოს. ნახანძრალი ხის ნარჩენები, თიხის ჭურჭლის ნატეხები და სხვა საყოფაცხოვრებო არტეფაქტები აღმოჩნდა ყვითელი ფერის დედაქანზე — მოტკეპნილსა და თიხით გადალესილ იატაკზე.

ნაგებობის ცენტრში, ყვითელ თიხნარ დედაქანზე, გამართული კერა შემოსასვლელისკენ (სამხრეთისკენ) იყო მიმართული (ტაბ. IV-1; V-2). იგი შედგენილია დიდი ზომის თავქვისა (1,45x0,45x0,32 მ) და საშუალო ზომის 14 ქვით, რომლებიც მორკალურ (2x1,60 მ) საცეცხლე ნაწილს ქმნის. კერის თავქვა იდო გაუქმებულ პატარა თონეზე. სანაცრეს შუაში ჰქონდა 0,25-0,30 მ-ის ჩაღრმავება, რომელიც შეესებოდა იყო ნაცრით. შეესებაში აღმოჩნდა თიხის ჭურჭლის ნატეხები და რიყის ქვის ორი სანაყი. თიხის ჭურჭელი აღმოჩნდა კერის ქვაზე და მის უკან. სანაცრის შუაში იდო ცეცხლისაგან სამად გატეხილი ბრტყელი ქვა (0,75x0,50 მ). კერის თავქვასთან არსებულ მცირე ჩაღრმავებაში აღმოჩნდა ხის ჭურჭლის დამწვარი

ფრაგმენტები.

ნაგებობაში გაიწმინდა ხუთი თონე. მათგან სამი (ერთი — კერის ქვის; ორი კი გადაღესილი იატაკის ქვეშ) გაუქმებულია. კერის გვერდზე არსებულ გაუქმებულ თონეში გამოვლინდა რკინის ძვლისტარიანი სამართებელი (ტაბ. VIII-17). ნაგებობის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში ორი მოქმედი თონე გვერდ-გვერდ იყო ჩადგმული. მათ ჰქონდათ 4-6 სმ სისქის კედლები, რომლის გარშემო ჩანყობილი იყო თერმოიზოლაციისათვის განკუთვნილი ძველი თონისა და თიხის ჭურჭლის ნატეხები. ცარიელი ადგილები ნაცრით იყო შევსებული. ერთი თონის სასულე ხვრელზე მიდგმული იყო ნყალგაყვანილობის მილი (ტაბ. V-2; VI-5). თონის ძირზე აღმოჩნდა წიფლის დამწვარი ნაყოფით სავსე ქოთანნი.

აღნიშნული თონეების გვერდზე, მათგან ჩრდილო-აღმოსავლეთით, გაიწმინდა მოწნული ჭურჭლის დამწვარი ნაშთი (ტაბ. V-2), რომლის ქვეშ აღმოჩნდა ერთ-ერთი გაუქმებული თონე. მოწნულ ჭურჭელში გამოვლინდა ხორბლის არსებობის ნიშნები. ჭურჭელი დაახლოებით 1 მ სიგრძისა და 0,50 მ სიგანის უნდა ყოფილიყო. ნულის საყრდენი ფოხები სიმკტიცისათვის ორ ცალადაა შეწყვილებული. გრძივი გვერდები შედგენილია ჰორიზონტული, ხოლო განივი — ვერტიკალური ნულით.

ნაგებობის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში გამოვლინდა იატაკში ჩადგმული ოთხკუთხა ყუთი (სკივრი), რომლის სამი გვერდი ბრტყელი ფილაქვის იყო, ერთი — ხის (0,65x0,42x0,40 მ). ყუთში აღმოჩნდა ხანძრისაგან დაზიანებული ხის დამუშავებული დეტალები. ნაგებობის ჩრდილოეთ კედელში, იატაკის დონეზე, მოწყობილი იყო გასასვლელი (0,50x0,45 მ), რომელიც უერთდება ნაგებობის გარეთ გამართულ სამეურნეო ხაროს (ტაბ. IV-1).

შენობის დასავლეთი კედლის ძირში, ერთ-ერთი ქვის უკან გამოვლინდა ქვაზე წითელი საღებავით შესრულებული ირმის სქემატური ნახატი (ტაბ. VIII-52). ნაგებობაში აღმოჩნდა მრავალრიცხოვანი არქეოლოგიური მასალა: თიხის ჭურჭელი, რკინისა და ქვის სამეურნეო იარაღები და სხვ. მათგან აღსანიშნავია სპილენძის ორი მონეტა, რომელთაგან ერთი გაურკვეველია, მეორე კი ეკუთვნის რუსუდანს (1223-1245).

ჯოხთანისხევის ნასოფლარის არქეოლოგიური მასალა მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანია. გვხვდება კერამიკის ნაწარმი, ლითონის, ქვის, მინის ნივთები და ხის ნაკეთობა. აქვეა აღმოჩენილი ტყავისა და ქსოვილის ნაშთები. კერამიკაში ფუნქციურად გამოიყოფა: სამეურნეო, სამზარეულო, სუფრის, საყოფაცხოვრებო, სამშენებლო და სხვა დანიშნულების ნაწარმი. სამეურნეო კერამიკის ჯგუფს მიეკუთვნება რელიეფური სარტყლებით შემკული სხვადასხვა ზომის ქვევრები (ტაბ. VI-1). ზოგიერთი ქვევრი გახვრეტილია (საინვ. №1290). ამგვარი ქვევრები, ძირითადად, მარცვლეულის შესანახად იყო განკუთვნილი. ერთ ქვევრზე ჯვრის გამოსახულებაა ამოკანრული (ტაბ VI-2). სავარაუდოდ, ის საზედაშე ქვევრი უნდა იყოს. მრავალფეროვანია დერგები (ტაბ. VI-3,4). თონეებს შორის გვხვდება მილიანი (საქარიანი) და დახშული თონეები. თონეების საქარეობად გამოყენებულია წყალსადენის მილები (ტაბ. VI-5).

სამზარეულო დანიშნულებისაა კეცები (ტაბ. VI-6). ზოგიერთი ქოთანნი

ტუჩიანია (ტაბ. VI-7). გვხვდება მილიანი ქოთანიც (ტაბ. VI-8). ქოთნების-თვის დამახასიათებელია შუაში ჩაზნექილი მოზრდილი კოპებით ან მორგვისიული ხაზებით შემკულობა (ტაბ. VI-9-15). მრავალრიცხოვანია ქილები და ტოლჩები (ტაბ. VI-16-22). სამზარეულო კერამიკას მიეკუთვნება ჩაფები და კოკები (ტაბ. VI-28), ასევე სხვადასხვა ზომის მოზრდილი ჯამები, რომელთა უმეტესობა შებოლილია (ტაბ. VI-23-27).

სუფრის ჭურჭელთაგან მრავალფეროვნებით გამოირჩევა დოქები: მრგვალპირიანი, ტუჩიანი, მსხლისებურტანიანი, ტანგოფირებული, კოპებით შემკული, ფეხიანი, ნითლად ან შავად მოხატული, შეღებილი და სხვა ნიმუშები (ტაბ. VI-29-39). სუფრის ჭურჭელია ცილინდრულყელიანი „საყვავილეს“ (ტაბ. VI-40). მოჩალისფრად გამომწვარი თხელკედლიანი სასმისებისთვის დამახასიათებელია წმინდად განლექილი თიხა. ზოგიერთი მოხატულია ნითელი და შავი საღებავით (ტაბ. VI-41,42). ჯამები ფორმა-მოყვანილობით რამდენიმე ტიპად იყოფა (ტაბ. VI-43-55). მოუჭიქავი ჯამები რაოდენობრივად (530-მდე ერთეული) გაცილებით ჭარბობს მოჭიქულ ჯამებს (160-მდე ერთეული). ჩანს, XIII ს-ის 30-იანი წლების შემდეგ, როცა მონღოლთა ბატონობამ მნიშვნელოვნად შეაფერხა ქვეყნის ეკონომიკა, მათ შორის, მხატვრული კერამიკის წარმოება, მოსახლეობის ყოფაში მკვეთრად იმატა სადა, მოუჭიქავმა ჭურჭელმა.

საყოფაცხოვრებო დანიშნულების კერამიკაა წრიული მოყვანილობის ტუჩიანი, ოთხსაპატრუქიანი და „ნიჟარისებური“ ჭრაქები (ტაბ. VI-56-59). თიხის ზოგი დისკო გახვრეტილია (ტაბ. VI-60-62). სამშენებლო კერამიკაში გამოირჩევა რამდენიმე აგური და ბრტყელი კრამიტი (საინვ. №№1170, 2067, 1177, 1778). ნასოფლარის ნაგებობათა ხასიათიდან გამომდინარე, სამშენებლო კერამიკის ნიმუშები არ ყოფილა გამოყენებული პირდაპირი დანიშნულებით.

მოჭიქული კერამიკის უმრავლესობა ჯამებია. მცირე რაოდენობითაა: სამარილეები, „ნიჟარისებური“ ჭრაქები, ვაზები, დოქები, თეფშები, კოტოშები (საკვანე ჭურჭელი), დისკოები და ა. შ. მოჭიქვის ხერხების მიხედვით, მათგან გამოიყოფა ამოკანვრით მოხატული და ერთფრად — მწვანედ (ტაბ. VII-1-9), ცისფრად (ტაბ. VII-10-22) და სოსნისფრად (ტაბ. VII-23,24) მოჭიქული ჯამები. ცალკე გვხვს ქმნის შიშველ კეცზე ანგობით მოხატული, მწვანედ (ტაბ. VII-25-27), ცისფრად (ტაბ. VII-28-30) ან სოსნისფრად (საინვ. №2147) მოჭიქული ჯამები.

მრავალფრად მოჭიქული ჯამები შემკულია გეომეტრიული და მცენარეული ორნამენტით (ტაბ. VII-31-35). გვხვდება ფრინველისა და ჯვრის გამოსახულებიანი ნიმუშებიც (ტაბ. VII-36-38). გამორჩეულია ჯამი, რომელზეც შემორჩენილია ქართული წარწერის მცირე ფრაგმენტი (ტაბ. VII-39). ცალკე გვხვს ქმნის მოხატული ჯამები (ტაბ. VII-40-43). მათგან ზოგიერთზე ცხოველები და ჯვარია გამოსახული (ტაბ. VII-44-46). დიდ ინტერესს იწვევს ცისფრად მოჭიქული ვაზები (ტაბ. VII-47,48), რომელთაგან ერთზე ამოკანვრულია კომპოზიცია — კურდღელს მიდევნებული ორი ძაღლი. პირველი ძაღლი კურდღელს პირით დასწვდომია. მის უკან მეორე ძაღლია გამოსახული (ტაბ. VII-47). სხვადასხვა დანიშნულების მხატვრული კერამიკიდან აღსანიშნავია: მწვანედ და ცისფრად მოჭიქული დოქების

ფრაგმენტები (ტაბ. VII-49,50. საინვ. №№12, 440, 1445, 1785, 1878), სამარი-
ლები (ტაბ. VII-51-55), „ნიჟარისებური“ ჭრაქები (ტაბ. VII-56-58), კოტო-
შები (ტაბ. VII-59-61). აქვეა აღმორჩენილი მოჭიქული კერამიკის ნატეხთა-
გან დამზადებული გახვრეტილი თუ გაუხვრეტავი დისკოები (ტაბ. VII-62).
ჯობთანისხევის ნასოფლარის კერამიკის სადა და მოჭიქული ნაწარმი
მრავალრიცხოვანი პარალელური მასალის მიხედვით კარგად თარიღდება
XII-XIII სს-ით [მინიშვილი მ. 1969: 23-57; მინდორაშვილი 2015: 129-145].

რკინის ნივთების ერთი ნაწილი სამეურნეო-საოჯახო საქმიანობასთა-
ნაა დაკავშირებული. ესენია: თოხი (ტაბ. VIII-1), ცული (ტაბ. VIII-2), ხელე-
ჩო (ტაბ. VIII-3), ხერხი (ტაბ. VIII-4), დანები (ტაბ. VIII-5,6), წალდისებური
სასხლავები (ტაბ. VIII-7-10), ასტამი (ტაბ. VIII-11), ცხენისა და ხარის ნაღე-
ბი (ტაბ. VIII-12,13), ნიდეები (საინვ. №149-152), მახათები და ნემსები (ტაბ.
VIII-14,15), სპილენძის ქვაბისა თუ რკინის ყურიანი ტაფისებრი ჭურჭლის
ფრაგმენტი (ტაბ. VIII-16). პირადი ჰიგიენის ნივთთაგან გვხვდება სამარ-
თებლები, რომელთაგან ზოგიერთს ორნამენტით შემკული ძვლის ტარი
ჰქონია (ტაბ. VIII-17-19). ტანსაცმელს უკავშირდება რკინის აბზინდები და
სპილენძის ღილები (ტაბ. VIII-20-24, 25). სამკაულთაგან გამოირჩევა სპი-
ლენძის საყურე, შემკული მოცისფრო ქვით (ტაბ. VIII-26). განსაკუთრებით
საინტერესოა საბრძოლო იარაღები: ხმლის ფრაგმენტი (ტაბ. VIII-27), შუ-
ბის ბუნიკი (ტაბ. VIII-28), ფარის უმბონი (ტაბ. VIII-29) და სხვადასხვა ტი-
პის ისრისპირები (ტაბ. VIII-30-35). რკინის არტეფაქტთაგან აღსანიშნავია
აგრეთვე ოთხკუთხაგანივკვეთიანი ლურსმნები (ტაბ. VIII-36). ცხენის აღ-
კაზმულობის ნაწილი უნდა იყოს რკინის რგოლები (ტაბ. VIII-37-41).

მინის ნივთების ერთი ჯგუფი ფრაგმენტულად შემორჩენილი სხვა-
დასხვა ფორმის მომწვანო სასმისებია (ტაბ. VII-63-68). მეორე ჯგუფში
ერთიანდება მწვანე, თაფლისფერი, შავი და ლურჯი მინისაგან დამზადე-
ბული სამაჯურები. უმრავლესობა გრეხილია. გვხვდება მრგვალ და ბრტყ-
ელგანივკვეთიანი ნიმუშებიც (ტაბ. VII-69).

ქვის ნივთებია: კვერის კოხები (ტაბ. VIII-43); ჭურჭლის სახურავებად
გამოყენებული მრგვალ-ბრტყელი ქვები (საინვ. №№878, 990, 991, 1291,
1341); როდინი; ფიქლის, რიყისა და ქვიშაქვის სალესავები თუ სახეხ-საპ-
რიალებლები; სასრეს-სანაყები და სხვ. (ტაბ. VIII-44-51). საბრძოლო და-
ნიშნულებისაა შურდულის ქვა (საინვ. №301).

ძვლისა და რქის ნივთებს შორის გვხვდება ირმის რქების გახეხილ-გაკ-
რიალებული, ნახევრად ნამზადი ნიმუშები (ტაბ. VIII-54). ძვლის ნივთთა-
გან გამოირჩევა ირმის რქისა და ლულოვანი ძვლებისგან დამზადებული
მკელის სათითები (ტაბ. VIII-56-59). ხის ნივთები წარმოდგენილია ჭურჭ-
ლის პირ-გვერდის ნატეხითა და ავეჯის დეტალებით (ტაბ. VIII-60-63).

დიდი ინტერესს იწვევს №2 ნაგებობის კედლის ქვედა ნაწილში მიკვლეულ
ქვაზე ნითელი საღებავით შესრულებული ირმის სქემატური გამოსახულე-
ბა (ტაბ. VIII-52). ქვა ნახატის მხრიდან მიყრდნობილი იყო დედაქანზე, რაც
იმაზე მიუთითებს, რომ ეს გამოსახულება საგანგებოდ ყოფილა შესრუ-
ლებული და შემდგომ საგანგებოდვე გადამალული. სავარაუდოდ, ირმის
გამოსახულება თილისმად მოიაზრებოდა. ნაგებობაში მცხოვრებთა წარ-
მოდგენით, ირემს უნდა დაეცვა მათი ოჯახი უბედურებისგან, მოეტანა

სიკეთე და სიუხვე. ირმის გამოსახულებიან ნახატს მითოსურ-სიმბოლური დატვირთვა უნდა ჰქონოდა. ამგვარი მტკიცების საფუძველს იძლევა მრავალრიცხოვანი არქეოლოგიური მასალა თუ ქართულ ყოფაში შემორჩენილი ღვთაებრივ ირემთან დაკავშირებული მითოსური გადმოცემები.

სპილენძის შვიდ მონეტათაგან ცუდი დაცულობის გამო ერთი საფასე ვერ ისაზღვრება (ტაბ. VIII-64). დანარჩენთაგან ორი მოჭრილია 1227 წელს და ეკუთვნის მეფე რუსუდანს (1223-1245) (ტაბ. VIII-65,66). ერთი დავით ნარინის (1247-1293) მიერ 1247-48 წლებში თბილისში (?) მოჭრილი ფულია (ტაბ. VIII-67). 1280 წელს მოჭრილი ორი საფასე ეკუთვნის დემეტრე II-ს (1273-1289) (ტაბ. VIII-68,69). ერთი გახვრეტილი (სამკაულად გამოყენებული) მონეტა მონღოლური ფელსია, რომელიც, სავარაუდოდ, მანგუ ყაენის (1243-1259) მიერაა მოჭრილი (ტაბ. VIII-70).

აღწერილი მონეტების მიხედვით ჩანს, რომ XIII ს-ში, მიუხედავად მონღოლთა მძიმე უღლისა და ეკონომიკის დაქვეითებისა, ფულადი ბაზარი ჯერ კიდევ საკმაოდ მრავალფეროვანი და განვითარებულია. მონეტები საშუალებას გვაძლევს, წარმოვიდგინოთ თბილისის გარშემო არსებული სოფლების ეკონომიკური მდგომარეობა და მისი მოსახლეობის ჩართულობა ფულად ურთიერთობებში.

ჯოხთანისხევის განათხარი მასალა მნიშვნელოვანია განვითარებული შუა საუკუნეების ქართულ სოფელთან დაკავშირებული არაერთი საინტერესო საკითხის შესასწავლად. სოფელი გაშენებული ყოფილა დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ დახრილ ფერდზე, ტერასულად. ქვით ნაგები სწორკუთხა გეგმარების ან მომრგვალებულკუთხეებიანი ნახევრად მიწური შენობები საცხოვრებელი და სამეურნეო დანიშნულებისაა. მეტი სიმტკიცისთვის კედლების წყობაში ჩართული ყოფილა ორთოსტატები. ქვების შემაკავშირებელი მასალა თიხა-ნაცრის ნაზავია. ორთოსტატების გარდა, კედლების წყობაში გამოუყენებიათ ხის ძელებიც. ისინი გამოვლინდა კედლების გაყოლებითაც. ბანური სახურავი, ძირითადად, ეყრდნობოდა კედლების გასწვრივ არსებულ ძელებს. შენობები ისე ყოფილა გადახურული, რომ ერთი შენობის წინა ეზო მეორე შენობის სახურავი იყო. დასახლების ამგვარი ტიპი დამახასიათებელია აღმოსავლეთ საქართველოს მთისწინა და მთის რეგიონებისთვის. ნაგებობების განუყოფელი ნაწილია კერები და თონეები. გასათბობი საშუალების გარდა, კერა და თონე იყო ადგილი, სადაც მიმდინარეობდა უმთავრესი საოჯახო საქმიანობა — საკვების მომზადება, პურის ცხობა. კერის გარშემო ტარდებოდა რელიგიური რიტუალები.

ისტორიულად სოფელი გლდანი და მის გარშემო არსებული დასახლებები, მჭიდროდ იყო დაკავშირებული თბილისთან და სხვა სოფლებთან ერთად (მაგ., დილომი) წარმოადგენდა დედაქალაქის ერთ-ერთი მკვებავ რეგიონს. დედაქალაქთან ნასოფლარის ფულად-სასაქონლო ურთიერთობების შედეგი უნდა იყოს გათხრებისას აღმოჩენილი სპილენძის მონეტები.

ნასოფლარის არქეოლოგიური მასალის ანალიზით, შესაძლოა, თვალი გავადევნოთ იმდროინდელი მოსახლეობის სამეურნეო ყოფას და ვიმსჯელოთ განვითარებული შუა საუკუნეების მეურნეობის ცალკეული დარგების შესახებ. საინტერესოა, რომ გათხრებისას აღმოჩნდა რკინის წიდის

40-ზე მეტი ნატეხი და ერთი მოგრძო, სქელი ფირფიტა — ნამზადი (ტაბ. VIII-42). წიდეების ასეთი სიმრავლე, აგრეთვე ნამზადის აღმოჩენა და გათხრებისას მიკვლეული სანახშირე ორმოები იმაზე მეტყველებს, რომ სოფელს უნდა ჰქონოდა საკუთარი სამჭედლო, სადაც მოსახლეობისთვის საჭირო რკინის სხვადასხვა დანიშნულების ნივთები მზადდებოდა.

შესაძლოა, ქსოვასთან იყო დაკავშირებული მსხლისებური, გახვრეტილი ქვა, რომელიც, სავარაუდოდ, საქსოვი დაზგის საქაჩი იყო (ტაბ. VIII-53). ქსოვას უნდა უკავშირდებოდეს აგრეთვე ძვლის მოგრძო ნივთი ნამახვილებული ნვერით (ტაბ. VIII-55).

მოსახლეობის სამეურნეო საქმიანობაში ნამყვანი ადგილი ეკავა მარცვლეული კულტურების მოყვანას. მეურნეობის ამ დარგის შესახებ საინტერესოა გათხრებისას მიკვლეული მარცვლეულის პალეობოტანიკური ანალიზის შედეგები.¹ აქ ყველაზე დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა რბილი ხორბალი. უმნიშვნელო რაოდენობით გვხვდება კულტურული ერთმარცვალა. ხორბალთან ერთად გამოვლინდა ჭვავის მარცვლებიც. აქვია მიკვლეული კილიანმარცვლიანი ქერიც, რომელიც უპირატესად, გამოიყენებოდა ლუდის მოსახარშად ან ცხოველების საკვებად. ამ კულტურას განსაკუთრებული ადგილი უკავია ცხენებისა და ხარების რაციონში. პალეობოტანიკური მონაცემების ანალიზის შედეგად დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ XII-XIII სს-ში ჯოხთანისხევის მოსახლეობას მოჰყავდა რბილი ხორბალი, კულტურული ერთმარცვალა, ჭვავი და კილიანმარცვლიანი ქერი.

პალეობოტანიკური მონაცემების გარდა, ნასოფლარზე მარცვლეული კულტურების მოყვანა-მოხმარებას უკავშირდება გათხრებისას მიკვლეული მკელისთვის განკუთვნილი ძვლისა და რქის სათითები (ტაბ. VIII-56-59). ისინი გამოიყენებოდა ყანის მკისას, რათა მკელს მუშაობის დროს თითები არ დაზიანებოდა. მარცვლეულის დამუშავებასთანაა დაკავშირებული ნაგებობებში აღმოჩენილი კევრის კოხები (ტაბ. VIII-43). კევრის საშუალებით ხდებოდა მარცვლეულის გალენვა — მარცვლის თავთავიდან გამოცალკეება. ჩანს, მოსახლეობას პურეულის საკმაო რაოდენობა მოჰყავდა. ამაზე მეტყველებს ნაგებობებში აღმოჩენილი სამეურნეო ხაროები, რომლებიც, ძირითადად, მარცვლეულის შესანახად იყო განკუთვნილი. სამეურნეო ხაროების გარდა, მოსავლის გარკვეული ნაწილი თიხის დიდ ჭურჭელშიც ინახებოდა. ამასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია, №13 ნაგებობაში აღმოჩენილი გახვრეტილი ქვევრი (საინვ. №1290), რომელიც, უთუოდ, მშრალი პროდუქტების, უპირატესად, მარცვლეულის შესანახი უნდა ყოფილიყო. მარცვლეულის დიდი ოდენობით მოყვანა-მოხმარებაზე მეტყველებს აქ მრავლად აღმოჩენილი თონე და კეცი (ტაბ. V-2; VI-6), აგრეთვე, თონიდან თუ კეციდან პურის (ან ვარცლიდან ცომის) ასაფხევი რკინის ხელსაწყო — ასტამი (ტაბ. VIII-11).

1 მონეტები განსაზღვრა მ. შეროზიამ. ტრასოლოგიური მასალა დაამუშავა ქ. ესაკიამ. პალეობოტანიკური მასალის ანალიზი ეკუთვნის ნ. რუსიშვილს. პალინოლოგიური მასალა შეისწავლა ე. ყვავაძემ. პალეოზოოლოგიური მასალა დაამუშავებულია ნ. ვანიშვილის მიერ. ირმისგამოსახულებიანი ნახატი შეისწავლა მ. ხიდაშელმა. საველე ნახაზები და მასალის ჩანახატები ეკუთვნის ე. სახვაძეს.

სოფელ გლდანში და მის ახლომახლო ტერიტორიებზე მარცვლეულის ინტენსიურ წარმოებზე მეტყველებს ეთნოგრაფიული მონაცემებიც. XIX ს-ში და XX ს-ის 70-იან წლებამდე გლდანის სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებს საკმაოდ დიდი ფართობი ეკავა. დღევანდელი გლდანის დასახლების V-VIII მიკრორაიონების ტერიტორიაზე, რომელსაც „საბატონო მინდვრები“ რქმევია, თესდნენ მარცვლეულ კულტურებს, უფრო მეტად — ხორბალს [ხარაძე კ. 1997: 20]. მარცვლეულის მოყვანასთან დაკავშირებით გლდანსა და მის მიდამოებში დღემდეა შემორჩენილი ტოპონიმები — „კალოები“, „ხოდაბუნები“, „ნადიკვრები“ [ზარდალიშვილი გ. 1978: 84]. თუ შევაჯერებთ ნასოფლარის მდიდარსა და მრავალფეროვან არქეოლოგიურ მასალას ეთნოგრაფიულსა და ტოპონიმიკურ მონაცემებთან, დავრწმუნდებით, რომ ნასოფლარის ეკონომიკაში მარცვლეულის მოყვანა-მოხმარებას დიდი ადგილი ეკავა.

ჯოხთანისხევის მოსახლეობის სამეურნეო საქმიანობის ერთ-ერთი წამყვანი დარგი იყო მევენახეობა-მელვინეობა. ამაზე მეტყველებს გათხრებისას გამოვლენილი ქვევრების სიმრავლე (ტაბ. VI-1,2). აქვეა აღმოჩენილი ვაზის ლერწი (ინვ. №319), აგრეთვე ღვინისათვის განკუთვნილი მრავალრიცხოვანი დოქები და ჯამები. ვაზის მოვლასთანაა დაკავშირებული რკინის სასხლავები და მოხრილი დანები (ტაბ. VIII-7-10). გათხრებისას აღმოჩენილია თოხი (ტაბ. VIII-1), რომელიც შეიძლება გამოეყენებინათ როგორც ვაზის, ისე სხვა ნარგავებისათვის ნიადაგის გასაფხვიერებლად.

მევენახეობა-მელვინეობასთან დაკავშირებით საყურადღებოა პალეობოტანიკური და პალინოლოგიური მონაცემები. პალეობოტანიკურ სინჯებში მიკვლეულია ვაზის ორგვარი ნიპნები, რომელთა იდენტიფიკაცია მხოლოდ გვარის ფარგლებშია შესაძლებელი. ისინი კულტურული ვაზის ორი ჯიშის ნიპნებია. შესაძლოა, ნიპნების ზოგიერთი ნიმუშის სახით საქმე გვექონდეს სუფრის ყურძენთანაც.

ერთ-ერთ ქვევრში გამოვლინდა თაფლოვან მცენარეთა მტვრის დიდი რაოდენობა და ფუტკრის ნაშთები, რაც იმის მანიშნებელია, რომ ქვევრში თაფლის პროდუქტი იყო. ეს კი მხოლოდ ცვილი შეიძლება ყოფილიყო. სხვადასხვა მიზეზის გამო, ქვევრის შიდაპირს გამდნარი ცვილით დღესაც ამუშავებენ. მთავარი კი ისაა, რომ ცვილი იცავს მიწიდან სინესტის შესვლას ქვევრის ფორებში. ჩანს, ქვევრის კედლების გაცვილვას საკმაოდ დიდი ისტორია ჰქონია. ცხადი ხდება, რომ ქვევრის დამუშავების აღნიშნულ მეთოდს საქართველოში იყენებდნენ 800 წლის განმავლობაში და, შესაძლოა, უფრო ადრეც.

ერთ-ერთ ქვევრში (ტაბ. VI-1) აღმოჩნდა ვაზის მტვერი, სახამებელი და ქინქლის ბუსუსები. რაც იმას ნიშნავს, რომ ქვევრში ნამდვილად ღვინო ინახებოდა. ხემცენარეთა ჯგუფიდან ქვევრიდან აღებულ ნიმუშში მხოლოდ ცხრატყავას (*Lonicera*) მტვერია ნაპოვნი. სურნელის გარდა, აღნიშნული მცენარის კენკრას, ყვავილსა და ფოთლებს სამკურნალო თვისებებიც აქვს, ანტიმიკრობულია და გამოიყენება სოკოს წინააღმდეგ. მასში პექტინიც ბევრია. ისმება კითხვა — ხომ არ ამატებდა იმდროინდელი ადამიანი ცხრატყავას ღვინოში? ცნობილია, რომ სხვადასხვა გემოს მისაცემად მელვინეები დღესაც ამატებენ ღვინოში მცენარეთა ნაყოფს ან ყვავილს.

ამგვარი აზრი ეფუძნება იმ ფაქტს, რომ შესწავლილი მასალიდან მხოლოდ ქვევრშია აღმოჩენილი ცხრატყავას მტვრის მარცვლები. თუ ასეთი ფაქტი შემდგომაც დადასტურდა, მაშინ საქმე გვექნება შუა საუკუნეებში ღვინის დაყენების უაღრესად საყურადღებო ტექნოლოგიასთან.

ბუნებრივია, მევენახეობის განვითარებისთვის ჯოხთანისხევის მოსახლეობას შესაფერისი ფართობის სავენახე მიწებიც უნდა ჰქონოდა. ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით, გლდანელებს დედაქალაქის ბაზარზე გაჰქონდათ როგორც ყურძენი, ისე ღვინო [გაზ. „დროება“. 1885: №180; ხარაძე კ. 1997: 20]. დაახლოებით ასეთივე სურათი უნდა ყოფილიყო განვითარებულ შუა საუკუნეებშიც. დედაქალაქი იყო ის ადგილი, სადაც მოსახლეობას ჭარბი სამეურნეო პროდუქციის რეალიზაცია უნდა მოეხდინა. ეს ვითარება გარკვეულწილად აისახა კიდევ არქეოლოგიურ მასალაში, განსაკუთრებით, მონეტებში.

გათხრებმა საინტერესო მასალა გამოავლინა შუა საუკუნეების მებაღეობის ისტორიის შესასწავლად. აქ აღმოჩნდა ატმის კურკა, რომლის მიხედვით ირკვევა, რომ ჯოხთანისხევის მოსახლეობას მებაღეობის კულტურაც სათანადოდ ჰქონდა განვითარებული. ატმის სამშობლოდ მკვლევართა ნაწილი ჩინეთს მიიჩნევს, ნაწილი — ირანს. როგორც არ უნდა გადაწყდეს ეს საკითხი, ფაქტია, რომ განვითარებულ შუა საუკუნეებში ჩვენში ატმის კულტურა უკვე არსებობდა. საფიქრებელია, რომ ეს კულტურა საქართველოში შუა საუკუნეებზე გაცილებით ადრეა შემოსული.

№2 ნაგებობის თონეში ჩადებულ ქოთანში აღმოჩნდა დიდი რაოდენობის წიფლის ნაყოფი (საინვ. №291). ცნობილია, რომ წიფლისაგან ამზადებდნენ მაღალხარისხოვან ზეთს. რთული სათქმელია ხდებდნენ თუ არა ჯოხთანისხევაში წიფლის ზეთს, მაგრამ ქოთანში ამ რაოდენობის წიფლის ნაყოფის აღმოჩენა თავისთავად საყურადღებო ფაქტია. სხვა მცენარეთა ნაშთებთან ერთად აღმოჩენილია დიდგულას თესლი. დიდგულას ნაყოფს აქვს სამკურნალო დანიშნულება, ამასთან, მისი ნაყოფის წვენი საღებავადაც გამოიყენებოდა.

ჯოხთანისხევის მოსახლეობის სამეურნეო საქმიანობაში გარკვეული ადგილი ეკავა მესაქონლეობას. საყურადღებოა გათხრებისას აღმოჩენილი ხარის ნალების სიმრავლე (ტაბ. VIII-13). ხარს როგორც გამწვევ ძალას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა შუა საუკუნეების სოფლის სამეურნეო ყოფაში. ხარის გარდა, მოსახლეობას ჰყოლია ცხენებიც, რაზედაც მიუთითებს სხვადასხვა ნაგებობაში აღმოჩენილი ცხენის ნალები (ტაბ. VIII-12) და ცხენის ძვლოვანი ნაშთები, რომლებიც შესწავლილი ოსტეოლოგიური მასალის 2,78%-ს შეადგენს (ვირის ძვლოვანი მასალა — 1,62%-ია). გათხრებისას აღმოჩენილი კილიანმარცვლიანი ქერი ჰირუტყვის, ძირითადად კი, ხარებისა და ცხენების საკვებად უნდა ყოფილიყო გამოყენებული.

მესაქონლეობაზე მსჯელობისას საყურადღებოა გათხრებისას მოპოვებული ოსტეოლოგიური მასალა, რომელშიც შინაური ცხოველების რაოდენობა გაცილებით ჭარბობს გარეული ცხოველების რიცხვს. შინაურ ცხოველთაგან ყველაზე მეტია ძროხა — 59,13%. შემდეგ: ცხვარი/თხა, ღორი — 13,10% და ქათამი — 1,98%. ირკვევა, რომ მოსახლეობა, ძირითადად, მსხვილფეხა რქოსანი საქონლის მოშენებას მისდევდა. გარკვეული

რაოდენობით ჰყოლიათ ცხვარი, ღორი და ფრინველი.

თუ ეთნოგრაფიულ მონაცემებს მოვიშველიებთ, გლდანელები XIX ს-ში ცხვრის საზამთრო საძოვრებად ახლანდელი მუხიანის დასახლებისა და მის მიმდებარე ტერიტორიებს იყენებდნენ [ხარაძე კ. 1997: 23]. არაა გამორიცხული, რომ მუხიანის ტერიტორიები შუა საუკუნეებშიც ჯოხთანისხეველების საზამთრო საძოვრები იყო.

ოსტეოლოგიურ მასალაში ძალიან მცირეა გარეული ცხოველების ძვლები. შესწავლილ მასალაში შვლისა და კეთილშობილი ირმის რაოდენობა 0,40%-ია, კურდღლის — 4,37%. ჩანს, ნანადირევს მოსახლეობის კვების რაციონისათვის არ ჰქონდა არსებითი მნიშვნელობა.

გათხრებისას გამოვლენილი მრავალრიცხოვანი არქეოლოგიური მასალისა და მონეტების მიხედვით, სოფელს ფუნქციონირება უნდა შეეწყვიტა XIII ს-ის მიწურულს ან XIV ს-ის დასაწყისში.

ARCHAEOLOGY

Bidzina Murvanidze, David Mindorashvili

Jokhtaniskhevi Village Remains

Georgian National Museum
Otar Lordkipanidze Institute of Archaeological Studies
3 Rustaveli ave., 0105, Tbilisi, Georgia
murvanidzebidzo@yahoo.com;
datomindorashvili@yahoo.com

Jokhtaniskhevi Village-Site is located in Tbilisi municipality, northeast of the village Gldani, at WREP KP 0+150 identified as CH 463 (GPS coordinates: NW-E 8485392.150; N 4633191.792; NE-E 8485428.005; N 4633174.061; SW-E 8485356.689; N 4633120.083; SE-E 8485392.538; N 4633102.354) (fig. I-III).

The village-site represents a terrace settlement situated on the mountain slope (fig. I-II). Structures of residential and household function were mainly oriented west to east. Large stones – orthostats – are placed randomly in the stone-built walls. Clay soil including ash is used as joining material. Wooden posts which were set into the walls functioned as a support to the flat roofing (fig. IV-1). The floor is made of rammed earth (fig. V).

Numerous and diverse archaeological material found at the village-site is of particular significance. The collection contains: plain and glazed ceramics; iron, glass, bone, stone and wood artifacts; coins; remains of leather and textile and so on (fig. VI-VIII).

Crop farming is believed to have played a leading role in the agricultural activ-

ity of the population of that period. A large amount of common wheat was found there. Grains of rye and barley were also revealed. The artifacts uncovered as a result of the excavations, such as threshing stones (fig. VIII-43), bone or horn finger protectors (fig. VIII-56-59), ovens and clay pans (fig. V-2; fig. VI-6) were related to the production and consumption of grain varieties.

Vine-growing and wine-making occupied a large place in the agricultural activity of the population. Wine-jars and pits for this type of vessels (fig. VI-1,2), numerous jugs and bowls assigned for wine (fig. VI-43-54) were discovered at the village-site. Iron hoes, pruning and curved knives were related to tending vine (fig. VIII-1,7-10).

Cattle-breeding was one of agricultural activities of the local population. Considering the percentage, cows predominated in the osteological material – 59.13%. It was followed by sheep/goats and pigs with 13.10%. Hens accounted for 1.98%. Apparently, the population was mainly engaged in cattle breeding.

According to the revealed archaeological material and numismatic data, the village ceased to function at the end of the 13th century or at the beginning of the 14th century AD.

ბიბლიოგრაფია

გამყრელიძე გ., მინდორაშვილი დ., ბრაგვაძე ზ., კვაჭაძე მ. 2013: ქართლის ცხოვრების ტოპოარქეოლოგიური ლექსიკონი. გვ. 146-149. თბილისი. „დროება“. 1885: გაზეთი. №180.

ზარდალიშვილი გ. 1978: თბილისისა და მისი მიდამოების ტოპონიმია. თბილისი.

მინდორაშვილი დ. 2015: საქართველოს არქეოლოგია II-III განვითარებული და გვიანდელი შუა საუკუნეები. ბათუმი.

მინიშვილი მ. 1969: მოჭიქული ჭურჭელი ძველ საქართველოში IX-XIII სს. თბილისი.

სიხარულიძე ა. 1999: ისტორიული დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე გამავალი ნავთსადენის ტრასაზე ჩატარებული არქეოლოგიური მეთვალყურეობის ანგარიში. მცხეთის არქეოლოგიური ინსტიტუტის III სამეცნიერო სესია. 1998 წლის საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები. გვ. 5-8. თბილისი.

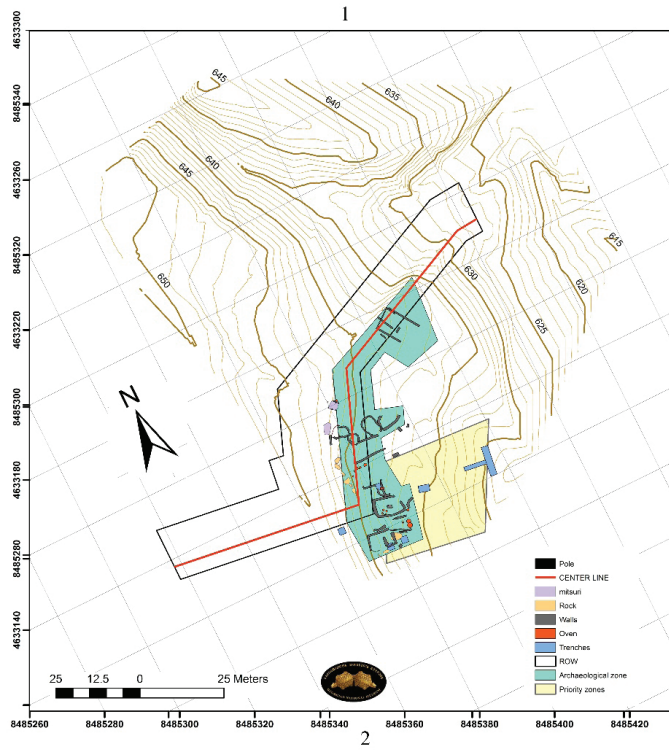
ხარაძე კ. 1997: გლდანის (ისტორიულ-გეოგრაფიული ნარკვევი). თბილისი.

ილუსტრაციების აღწერილობა

- ტაბ. I.** სურ. 1. ჯოხთანისხევის ნასოფლარი. გათხრების საერთო ხედი.
სურ. 2. ჯოხთანისხევის ნასოფლარი. განათხარი ნაწილის ტოპოგეგმა
- ტაბ. II.** ნასოფლარის განათხარი ნაწილის სქემა
- ტაბ. III.** ნასოფლარის განათხარი ნაწილის გეგმა
- ტაბ. IV.** სურ. 1-2. ნაგებობა №2. გეგმა, ჭრილი, გეგმის დეტალი. სურ. 3. სამეურნეო ნაგებობის ჭრილი. სურ. 4. ორთოსტატიანი კედლის ფასადი
- ტაბ. V.** სურ. 1-2. ნაგებობა №2 გათხრების შემდეგ
- ტაბ. VI.** გათხრებისას აღმოჩენილი სადა კერამიკული ნაწარმი
- ტაბ. VII.** მოჭიქული კერამიკა და მინის ნაწარმი
- ტაბ. VIII.** რკინის, ქვის, ძვლის, ხის ნივთები და მონეტები

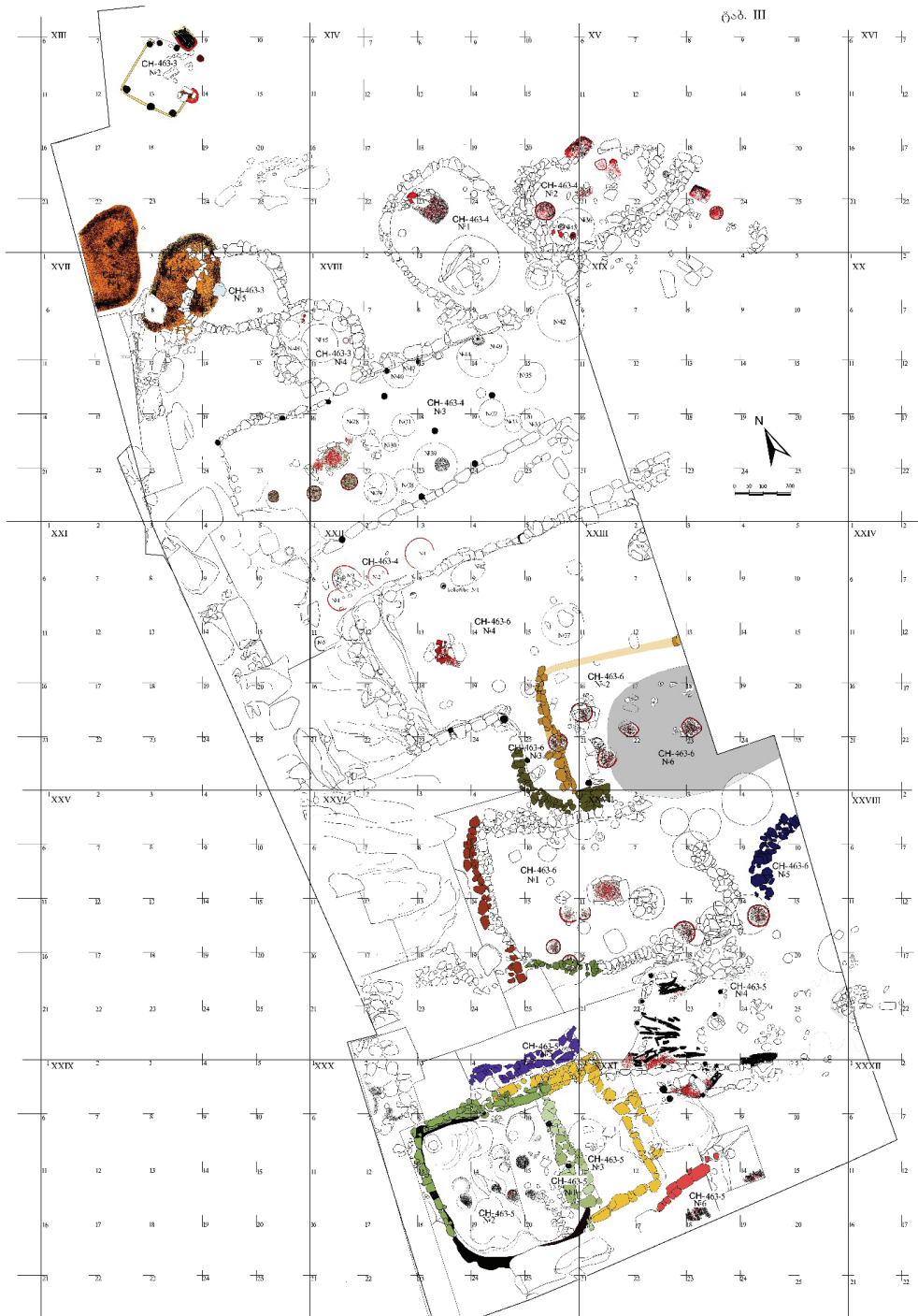
LIST OF ILLUSTRATIONS:

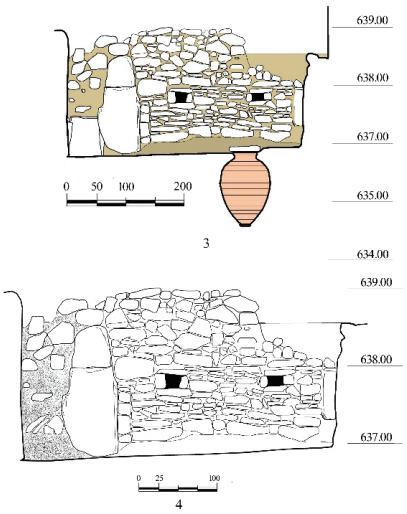
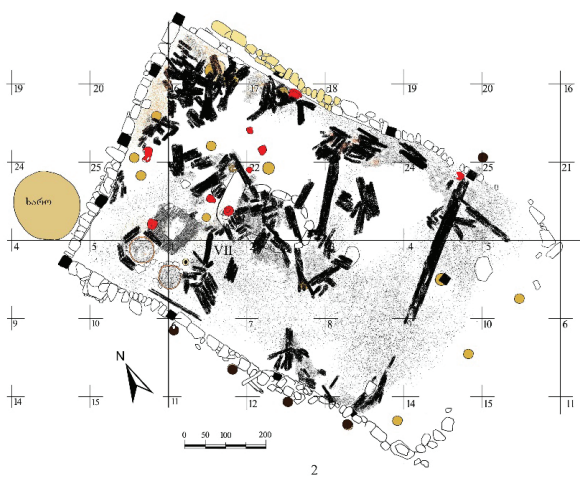
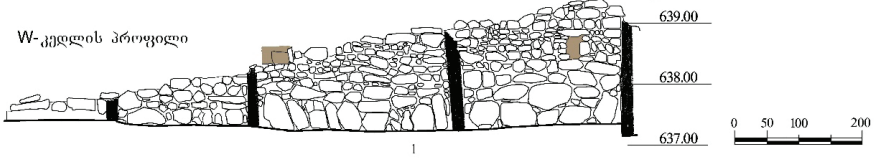
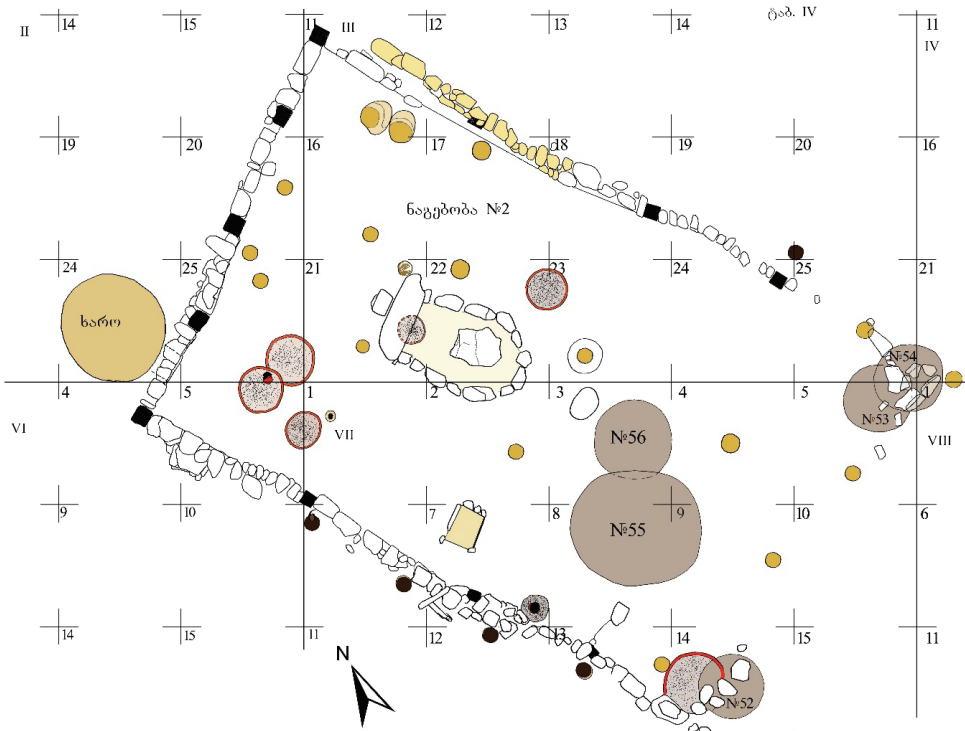
- Plate I.** Pic. 1. Jokhtaniskhevi village remains. General view of the excavations.
Pic. 2. Jokhtaniskhevi village remains. Topographic plan of the excavated part.
- Plate II.** The scheme of the excavated part of the village remains.
- Plate III.** The plan of the excavated part of the village remains.
- Plate IV.** Pic. 1-2. The building no.2, the plan and the cross section, the detail of the plan.
Pic. 3. The cross section of the storage building.
Pic. 4. The façade of the wall with an orthostat.
- Plate V.** Pic. 1-2. The building no.2 after the excavations.
- Plate VI.** Plain ceramic ware discovered during the excavations.
- Plate VII.** Glazed ceramics and glassware.
- Plate VIII.** Items made of iron, stone, bone and coins.

1

2

ՊՏԾ. VI

